

*HUMANISTA MŰVELTSÉG
PANNÓNIÁBAN*

Szerkesztette
BARTÓK ISTVÁN
JANKOVITS LÁSZLÓ
KECSKEMÉTI GÁBOR

MŰVÉSZETEK HÁZA
PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

PÉCS, 2000

A Bertuciushoz írott levél, és talán az egész kötet kompozíciója alapján elmondhatjuk: Battista Guarino a barátja iránt érzett hálától és csodálattól indíttatva olyan dicsőítő beszédet írt Janusról, amely nemcsak a „világ végén eltemetkezett” poéta hírnevét elevenítette fel, de Guarino Veronese és utóda, Battista számára is dicsőséget jelentett.

A B kódex további vizsgálata újabb kérdésekre is választ adhat.

Gábor Lele:

The Letter of Battista Guarino on Janus

The critical editions of the text are based on three manuscripts that can be found in Budapest. The fourth manuscript which can be found in the library of Yale University proves that, together with the most important Budapest manuscript, these two originate from a copier who tried to make copies to be identical with their original in every respect. Thus we may assume that Battista Guarino deliberately hired copiers in order to restore and raise Janus' and, through him, Guarino of Verona's reputation.

PAJORIN KLÁRA
Janus *Annales*ának legendája

A szakirodalom egybehangzóan állítja, hogy Janus Pannonius hazája történetéről művet írt, az *Annales patriae*-t, mely elveszett vagy lappang.¹ A szerzők nem kisebb tekintélyre hivatkoznak, mint Zsámboky Jánosra, kora egyik legnagyobb kéziratgyűjtőjére és kiadó-jára, egyszersmind a XVI. század leggazdagabb anyagú Janus-kötetének, az 1569. évi kiadásnak a publikálójára. E kiadás előszavában Zsámboky költőnk lappangó műveiről szól, melyek közül a legjobbak vagy elvesztek, vagy az irigység miatt nem láthattak napvilágot, és név szerint említi *Annales patriae*-jét, mint amelyről sokan tudják, hogy eposzi versformában, egy kötetben volt összeállítva. Hogy ezzel a művével Janus mennyire felülmúlta önmagát – folytatja a kiadó –, azt bárki könnyen felfoghatja, aki ismeri a költő Marcellus-panegyrisét. Bárcsak az az ő bizonyos *Annales*a, melyet egykor Bécsben láttak és olvastak, előkerülne, és áttörné börtönét! – olvassuk ugyanebben az előszóban.²

Tekintetbe véve Zsámboky kiadói érdemeit, kéziratgyűjtő szenvedélyét, szavahihetőségét, melyet megkérdőjelezni nincs okunk, a janusi *Annales patriae* egykori létével kapcsolatban nem merülhet fel semmilyen gyanú árnyéka. Ha azonban korábbi Janus-kiadói szövegek, előszavak, Janus-kiadásokat kísérő versek környezetében vizsgáljuk Zsámboky nyilatkozatait, akkor az az érzésünk, hogy ezek nem megalapozott állítások. Az alábbiakban megpróbálom bebizonyítani, hogy Zsámbokynak a Janus *Annales*áról szóló híradása korábbi Janus-nyomtatványok kiadójának szövegein alapul, ezek pedig semmi másból, mint Janus általunk is ismert műveinek értelmezéséből, végig- vagy továbbgondolásából származnak. A korai, Zsámbokyt megelőző Janus-kiadások a költő életéről keveset tudnak, s amit tudnak, azt is jórészt magától a költőtől tudják. Úgy tűnik, még Bonfini róla szóló adatait s a

¹ HUSZTI József, *Janus Pannonius*, Pécs, Janus Pannonius Társaság, 1931, 255–256; BÁN Imre, *Janus Pannonius és a magyar irodalmi hagyomány* = Uő, *Eszmé és stílusok: Irodalmi tanulmányok*, Bp., Akadémiai, 1976, 40; CSAPODI Csaba, *Janus Pannonius elveszett „Annales patriae”-ja*, IJK, 89(1985), 472–479.

² *Multa scripsit, meditatatus est plura numeris, et perpetuo stilo: quorum quidem optima quaeque vel interciderunt, vel potius, ab odio, et invidia ne lucem aspiciant, suoque tempore iugi fruuntur, alicubi premuntur. Annales patriae heroicis ipsum versibus uno in volumine colligasse, multi norunt: quibus conficiendis quantum ipse se superarit, facile ex admiranda Marcellina panegyri ... quisque secum cogitabit. (...) Utinam quidem annales eius aliquando Viennae conspecti et lecti prodeant, carceresque perfringant... IANI PANNONII ... quae uspiam reperiri adhuc potuerunt, omnia, opera Ioannis SAMBUCCI, Viennae Austriae, ex officina Caspari Stainhoferi, 1569, ij^f, iiij^v. Vö. az 1559-es epigrammakiadás előszavával: *Multa sui ingenii ac laborum testimonia, hic posteris reliquit: quorum utinam, potior pars extaret, nec invidorum malevolentia, lateret, vel potius, intercideret. IANI PANNONII ... epigrammata*, Patavii, 1559 (RMK III 468), A2^v.*

Mátyás elleni összeesküvés tényét sem ismerik, ami nem csoda, hiszen a történeti munka csak a XVI. század közepétől fogva terjedt el nyomtatásban.³

Zsámboky tudósítása egyetlen konkrétumot tartalmaz, mégpedig azt, hogy azok a sokak, akik látták az *Annales*t, Bécsben látták. Janus elveszett műveiről és az *Annales* létéről Zsámboky előtt is olvashatunk, de kizárólag Janus költeményeinek kiadótól, valamint ajánlóversíróitól, akik közül egyesek Bécsben vagy Bécsben is publikáltak. Maga is Janus-kiadó lévén, bizonyos, hogy Zsámboky jól ismerte az övét megelőző kiadásokat. A korábbi kiadók közül, ha sokan nem is, de ketten Janus *Annales*éről is szóltak, s szövegük alapján tételezhetjük fel Zsámboky, hogy a mű létezett, a róla tudósítók olvasták és látták. Hasonlóképpen Zsámboky feltételezésének tűnik, hogy – mint a korábban egy-egy kötetben kiadott Guarino- vagy Marcello-panegyricus – az *Annales* is egy kötetet alkotott. Az *Annales*ről szóló Zsámboky-tudósítás többi része, mint szövegegyezések vagy reminiszcenciák mutatják, korábbi Janus-kiadások kísérőszövegein alapul.

A Bécsben megjelent Guarino-panegyricus első kiadója, Paulus Crosnensis fogalmazta meg 1512-ben azt a vágyát, hogy bárcsak kiszabadulnának börtönükből Janus többi művei is.⁴ Ezt az óhajt alkalmazta Zsámboky később egyenesen az *Annales*ra.⁵ A Zsámbokytól említett gondolat az irigységről, mint amely megakadályozza, hogy Janus művei napvilágot lássanak, Magyi Sebestyén hasonló megfogalmazásában már a Guarino-panegyricus 1513. évi bécsi kiadásában is olvasható.⁶ Csakhogy ott nem egészen azt jelenti, mint Zsámbokynál. 1513-ban a Guarino-panegyricuson kívül költőnknek más művei még nem jelentek meg nyomtatásban. Magyi tudja, hogy Janusnak ezen kívül is vannak művei, és ezekre vonatkozik az állítása. Ez a közlése Adrianus Wolphardusnak azzal a két verscsekével áll kapcsolatban, melyek a Guarino-panegyricus említett első kiadásában kísérőversként olvashatók. A két kis költemény arról árulkodik, hogy szerzőjük jól ismerte Janus Pannonius sírversét, mely azonos a *De se aegrotante in castris* (El. I, 9, 117–120) utolsó négy sorával:

Hic situs est Ianus, patrium qui primus ad Histrum
Duxit laurigeras, ex Helicone, Deas.

³ Bővebben I. BÁN, *Janus Pannonius, i. m.*, 36.

⁴ *Inter praeclara ingenii sui monumenta, quae in Charthophylatio situ, et pulvere obducta, veluti carcere quodam tenebroso clauduntur, ... Panegyricum quendam de laudibus Baptistae [!] Guarini Veronensis praeceptoris sui condidit... (...) O utinam reliqua tanti vatis opera... in lucem veluti e retro carcere consurgerent...* IOANNIS PANNONII ... *Panegyricus in laudem Baptistae Guarini Veronensis praeceptoris sui conditus*, Viennae Austriae, in aedibus Hieronymi Victoris et Ioannis Singrenii, 1512, a címlap hátsó oldalán.

⁵ L. a 2. jegyzetet.

⁶ *Illud nunc ego... dicam, ... Plus darem, si plus haberem. Non enim me praeterit his longe plura Ianum nostrum composuisse. Quae (proh pudor) ad huc ab invidis supprimuntur.* IOANNIS PANNONII... *Sylva panegyrica in Guarini Veronensis praeceptoris sui condita*, Bononiae, Hieronymus Plat, 1513, Giii^v.

Hunc saltem titulum, Livor, permitte sepulto,
Invidiae non est in monumenta locus.⁷

A *Sub auctoris persona ad lectorem* című versben Adrianus Wolphardus a híres sírvers *titulus*át variálja,⁸ a *Hexastichon in Zoilum et Ardelionem* címűben pedig a sírversnek az irigységre (*livor*) vonatkozó gondolatára találunk utalást.⁹ A Magyitól, illetve az 1559-es epigramma-kiadást készítő Zsámbokytól említett gondolatot az irigységről¹⁰ ugyancsak a Janus-sírvers sugallhatta, melyben – az említett *livor* mellett – *invidia* formában is megtalálható.

Janus *Annales*át először a Marcello-panegyricus 1522. évi kiadásának előszava, valamint az erdélyi Georgius Thabiasiustól írt kísérőverse említi,¹¹ majd Zsámbokyig nincs róla szó. Az előszót Adrianus Wolphardus, a Marcello-panegyricus kiadója írta, aki korábban, bécsi tanulmányai idején – mint láttuk – kísérőverseivel részt vett a Guarino-panegyricus említett első kiadásában. Talán róla gondolta Zsámboky, hogy Bécsben látta az *Annales*t. Név szerint senkit sem ismerünk, aki látta és olvasta a művet, és erről első említői, Adrianus Wolphardus és Georgius Thabiasius is mélyen hallgatnak.

Úgy vélem, a Janus *Annales*éről szóló első tudósítás a költő műveinek ismeretében, a Guarino-panegyricus egyes szöveghelyeinek értelmezése alapján, valamint a Marcello-panegyricus kiadójának, Adrianus Wolphardusnak a frissen szerzett benyomásai alapján jött létre, s ezt később Zsámboky egészítette ki a saját vélekedéseivel, elképzeléseivel. Az alábbiakban az *Annales*-legenda keletkezését szeretném rekonstruálni.

A Marcello-panegyricus előszavában Adrianus Wolphardus megjegyezte, hogy Janus a tőle elkezdett igen választékos verselésű *Annales*ban akarta megörökíteni a magyarok nevét.¹² Magától Janustól vette értesülését. A Guarino-panegyricusban (675–678) ugyanis a költő arról nyilatkozik, hogy később majd meg fogja énekelni Hunyadi János török elleni harcait:

⁷ A költemény, egyszersmind a sírvers Tibullus-imitáló voltáról I. PAJORIN Klára, *Janus Pannonius és Mars Hungaricus = Klaniczay-emlékkönyv: Tanulmányok Klaniczay Tibor emlékezetére*, szerk. JANKOVICS József, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézete–Balassi, 1994, 62–63.

⁸ *...coepique inducere Musas / in patriam Aonio vertice dulcisonas.* IOANNIS PANNONII ... *Panegyricus in laudem Baptistae Guarini Veronensis praeceptoris sui conditus*, Viennae Austriae in aedibus Hieronymi Victoris et Ioannis Singrenii, 1512, aij^v.

⁹ *Dente Theonino laceres ne carmina vatis / Livor edax, Scazon quo minus arma ferat.* Uo.

¹⁰ L. a 2. jegyzetet.

¹¹ *Amplissimo Patri, ... D. Francisco Vardensi, episcopo Transsylvano ... Adrianus Wolphardus...: (...) Pannoniorum nomen, coeptis ab eo elegantissimo carmine annalibus immortalitati consecraturus erat.* IOANNIS PANNONII... *panegyricus Iacobo Antonio Marcello patritio Veneto*, ed. Adrianus WOLPHARDUS, Bononiae, Hieronymus de Benedictis, 1522, Aiii^v. Georgii THABIASII Transsylvani *Decastichon ad Lectorem: Annales patriae Ianus dum condit amatae, / Flebilibusque ligat carmina docta modis... Uo.*, a címlap hátsó oldalán. Vö. Francisci FABRI Magiensis Transsylvani *Carmen: Pannonicae Ianus decus et nova gloria gentis / Flebilibus cecinit carmina docta sonis.* Ioannis Pannonii... *Elegiarum liber unus*, ed. Adrianus WOLPHARDUS, Bononiae, Hieronymus de Benedictis, 1523, címlap.

¹² L. a 11. jegyzetet.

Tempus erit cum iam maturis viribus audax
Sanguineas acies et Martia bella tonabo
Ioannis magni, quantis modo caedibus acres
Turcorum obruerit populos...

Mind a téma, mind a megnevezett hős arra utal, hogy Janus eposzt kívánt írni. Úgy tűnik, a tervezett művet először Adrianus Wolphardus nevezte *Annales*-nak, s elnevezéséhez is Janus panegyricusából vehette az ötletet. Janus a Guarino-panegyricusban (650–652) is hangsúlyozza legfőbb érdemét, hogy ő az első pannóniai költő:

Primus ego Eridani patrium de gurgite ad Histrum
Mnemonidas Phoebo ducam comitante sorores.
Primus Nysaeos referam tibi, Drave, corymbos

Egy nemzet, egy államegység első költője lévén Homéroséval és Enniuséval volt azonos a szerepe, amely szerep leglényegesebb ismérve a nemzeti eposz megalkotása. Úgy látszik, költői életrajza tervezésében Janusnak mint majdani eposzírónak nemcsak Vergilius,¹³ hanem az első római költő, Ennius is mintája lehetett, és szerepigényt is kielégíteni kívánt azzal, hogy első költőként maga is eposzírást tervezett. Magát az *Annales* szót a Janustól ígért műre Adrianus Wolphardus ugyancsak a Guarino-panegyricusból vette, melyben Janus egy példa erejéig háborúkról szóló költeményével, az *Annalesszal* együtt Enniust is megemlíttette. A Guarino-panegyricusban tehát az enniusi mű szerepel példaként arra a műfajra, amelyben Janus maga is alkotni készült. Az erdélyi Adrianus Wolphardus és Georgius Thabiasius érdeklődését felkeltette, hogy Janus magyar tárgyú háborús költeményt kívánt írni. Adrianus Wolphardus erről tájékoztatta olvasóit, s az enniusi eposz címét említve, érzékeltette, hogy milyen költői példa és műfaj lebeghetett Janus szeme előtt. A *consecraturus erat*¹⁴ igealakkal hűen adta vissza, hogy Janus az eposzírást a távolabbi jövőben tervezte. Georgius Thabiasius sem tudott többet Janus *Annales*-éről, mint Adrianus Wolphardus. Erről szóló ismereteit, úgy látszik, ő is kizárólag a Guarino-panegyricusból merítette, olyannyira, hogy versének első sora még szóhasználatában – *Annales patriae Ianus dum condit amatae*¹⁵ – is Janus Guarino-panegyricusának (34–37) megfogalmazására emlékeztet:

Ennius in viridi carpens Helicone soporem,
Vidit Maeoniam subito vitalibus umbram
Irrepsisse suis ac pulsa nocte resurgens,
Dictare *Annales* et condere praelia coepit.

¹³ Bővebben I. JANKOVITS László, *Accessus ad Janum: A műértelmezés hagyományai Janus Pannonius költészetében*, PhD értekezés kézirat, Pécs–Szeged, 1999, 11–15.

¹⁴ L. a 11. jegyzet.

¹⁵ L. a 11. jegyzet.

Az Adrianus Wolphardustól adott *Annales* megnevezést Thabiasius bővítette ki *Annales patriaera*, s Zsámboky, aki ugyanezzel a névvel említi, ezt tőle vehette át.

Felmerülhet a kérdés, hogy Adrianus Wolphardus miért csak a Marcello-panegyricus kiadásában említi Janus tervezett eposzát, hiszen a Guarino-panegyricust, melyből közlendője származik, mint láttuk, már 1512-ben jól ismerte. A választ erre nem tudjuk. Mindenesetre a Marcello-panegyricus megismerése feleleveníthette és megerősíthette az érdeklődést a Guarino-panegyricusban megígért mű iránt, hiszen túlnyomórészt Marcello vitézségét, hadi győzelmeit örököltette meg, s példát nyújtott arra, hogy Janus a háborúk, csaták megénekelésében is nagyszerű teljesítményre képes.

Csapodi Csaba úgy gondolta, hogy Janus az egész magyar történelem megverselését tervezte, és 1465. évi követi beszédével, valamint egyik versével dokumentálta, hogy költőnk kiválóan ismerte Magyarország történetét.¹⁶ Más verseiben, műveiben azonban Janus nem nagyon foglalkozott Magyarország régebbi múltjával. Úgy tűnik, hogy Hunyadi életidejének történelméről, Zsigmond és I. Ulászló koráról, Hunyadi kormányzásának eseményeiről, vagyis a XV. század első feléről tudott a legtöbbet. Feltételezhető, hogy történelmi stúdiumokkal is foglalkozott Hunyadi Jánosról írandó műve végett. Erre látszik utalni a Marcello-panegyricus egyik részlete (1647–1650), melyben arról olvasunk, hogy Marcello egyik nagy győzelme után Hunyadi, Itáliába érkezve, a velencei hadvezért a Sárkány-rend jelvényével tüntette ki.

Lehetséges, hogy Janus már 1450 körül megfogalmazta magának Hunyadival kapcsolatos költői vágyait. Tito Strozzi arra buzdítja, hogy szerelmi költészet helyett inkább olyan témákkal foglalkozzék, mint amilyenek például a firenzei és velencei hadiesemények, Alfonso nápolyi király, Sigismondo Malatesta, Lodovico Gonzaga, Francesco Sforza, I. Ulászló magyar király és az Esték tettei. I. Ulászló király történetét aligha lehetett volna megírni Hunyadi János hadvezéri dicsőségének említése nélkül.¹⁷

Mint Huszti József mutatott rá, a Strozziak ajánlott témák közül Janus hamarosan maga dolgozta fel Lodovico Gonzaga mantovai fejedelem tetteit.¹⁸ A Gonzaga-panegyricusban, mely szintén 1450 tájt keletkezett, Janus arról ír, hogy majd egy pompásabb költeményben részletesen is előadja Gonzaga hősi tetteit, s azt is, hogy Zsigmond császár a Gonzaga családot miért tüntette ki. Felmerül a kérdés, hogy mindezt miért nem a Gonzagát dicsőítő művében adta elő. Feltehetően azért nem, mert máshol kívánta elmondani. Például a Hunyadiról tervezett epikus művében. A megírandó műre tett ígéret szerkezeti felépítése mindenesetre nagyon hasonlít ahhoz, ahogyan a Guarino-panegyricus fent idézett 675–678. soraiban Hunyadi hősi harcainak megénekelését jövendölte.

Magyarországon Janus nem szerzett a panegyricusaihoz hasonló nagy terjedelmű költeményt. Még a Guarino-panegyricust is nehezen fejezte be. Úgy látszik, a Guarino-panegyricusban megígért művet sem készítette el. Erről tanúskodik Fodor Kristófhhoz írt epigrammája, melyben elmondja, hogy versének címzettje arra kérte, énekelje meg Mátyás

¹⁶ CSAPODI, *Janus Pannonius, i. m.*, 473–479.

¹⁷ HUSZTI, *Janus Pannonius, i. m.*, 77.

¹⁸ *Uo.*, 78.

király és apja, Hunyadi János hőstetteit.¹⁹ A Hunyadi-ról szóló mű tehát az epigramma keletkezése idején, az 1460-as évek vége tájt nem volt kész. A Fodorhoz írt versből úgy tűnik, Janus végképp lemondott arról, hogy beteljesítse ifjúkorában megfogalmazott költői álmait, és sohasem írta meg a maga *Annales*-át.

*Klára Pajorin:
The Legend of Janus' Annales*

Literary historians agree that Janus wrote a work on the history of his country entitled *Annales patriae* which has been lost or lies hidden somewhere. This paper argues that the work has always existed only in the minds of succeeding generations. The earliest references to the work can be found in the preface and dedicatory poem of the 1522 edition of Janus' panegyric on Marcello. These sources, however, do not indicate where the authors might have seen and read the *Annales*. The 16th century editors of Janus probably based the legend of the *Annales* on certain parts of his epic works. The first among them was Adrianus Wolphardus, whose assumption was further developed by Joannes Sambucus. As other poems by him, which were written in Hungary, prove, Janus gave up the idea of writing an epic poem on Hungary.

¹⁹ *Scribere, Crispe, iubes regis me praelia nostri, / Nec non magnanimi, fortia facta, patris.* Ep. II, 21.

BODA MIKLÓS

Pécs–Medvevár–Pécs: Janus Pannonius a pécsi utóélet tükrében

A cím első részét jelképesnek szántam. Arra utal, hogy jóllehet Janus pécsi püspök volt már 1459 óta, igazából akkor lett az övé a Mecsek-alji város, amikor a sikertelen összeküvést követően előbb menedék lett számára, majd Medvevár – és feltehetőleg Remete – után végső nyughely.

A költői sikerekben bővelkedő itáliai tanulóévek idején – mint Janus és Pannonius – sokak által barbárnak tekintett hazája számára szerzett elismerést mind szélesebb körben méltányolt tehetségével. Az életművet átörökítő kéziratos hagyomány, de még inkább a 16. század első negyedétől sorjázó nyomtatott kiadások már Janus, a pécsi püspök nevét és városát is népszerűsítik, mégpedig olyan illusztris nyomdahelyekről kiindulva, mint Bazel, Bécs, Bologna, Krakkó, Padova, Velence. Hogy mást ne mondjunk, az 1518-as bázeli kiadás¹ ifjú Hans Holbein által metszett címlapján is Janus Pannonius pécsi püspök (episcopus Quinqueecclesiensis) szerepel szerzőként, tekintet nélkül arra, hogy a kötetbe gyűjtött versek jó részét még itáliai éveiben írta. Ha meggondoljuk, másfél évszázaddal korábban a királyi és püspöki összefogással alapított egyetem járulhatott volna hozzá hasonló mértékben – a hazai és külföldi hallgatók peregrinációja révén – a város hírnevének növeléséhez, ha lett volna ideje tevékenységének kibontakoztatásához.

Hogy Janus, aki világi hivatalából következő királyi „akadályoztatásai” ellenére sem csupán segédpüspökre hagyatkozott pécsi kötelezettségeinek ellátásánál,² próféta lehetett-e a Mecsek alján (és egyáltalán idehaza) időnként még fel-felragyogó s provinciálisnak aligha nevezhető költészetével, arra csupán egynémely versének hangulatából következtethetünk. Amikor például olasz barátjának megküldi néhány művét, a mellékelt verses levelet így kezdi (Csorba Győző fordításában idézem):

Ezt a néhány epigrammát néked Pannoniából
A Duna küldi, a Föld északi főfolyama.
Hogyha talán egy-egy közülük nem látszik enyémnek,
jó Galeottóm, hát meg ne lepődj emiatt.

¹ JANUS PANNONIUS, *Sylva panegyrica ad Guarinum Veronensem praeceptorem suum et eiusdem epigrammata nunquam antehac typis excusa*, Bazel, 1518 (RMK III, 220), vö. VADÁSZ Géza, *Janus Pannonius epigrammái: Műelemzések és magyarázatok*, Bp., Argumentum, 1993, 3. képmelléklet.

² Talán erre utalnak a *Threnos de morte Barbarae matris* (El. I, 6) 151–152. sorai.